

До 50-річчя заснування «Українського історичного журналу»

ВСТУПНЕ СЛОВО ГОЛОВНОГО НАУКОВОГО РЕДАКТОРА АКАДЕМІКА НАНУ В.А.СМОЛІЯ

Створений у липні 1957 р. з ініціативи історичного загалу республіки «Український історичний журнал» переступив 50-річний рубіж свого існування. 50 років – символічна дата, яка спонукає до критичного переосмислення пройденого шляху й на основі узагальнення накопиченого досвіду, врахування прорахунків, що мали місце в минулому, дає можливість зазирнути у майбутнє, намалювати нові перспективи та відкрити нові горизонти.

На адресу ювіляра можна й потрібно сказати багато теплих слів. Розпочавши свою роботу в нелегкий для вітчизняної історичної науки час, цей єдиний на теренах колишнього СРСР профільний республіканський історичний часопис, незважаючи на жорсткий диктат та постійний контроль із боку відповідних ідеологічних структур, які регламентували як тематику, так і змістове наповнення тих чи інших публікацій, із часом зумів не лише подолати вульгаризовані підходи до відтворення національного історичного процесу та перетворитися на флагмана вітчизняної історіографії, а й засвідчити високий професіоналізм і дієздатність українського наукового потенціалу.

Умови, в яких засновувався та видавався «Український історичний журнал», сьогодні добре відомі. Останнім часом (мається на увазі хронологічний відрізок між його сорокарічним та нинішнім ювілеями) створено ряд наукових праць, зокрема й монографічного формату, присвячених історії часопису, його тематичній наповненості з тих чи інших періодів українського минулого. Однак ця проблематика далеко не вичерпана, і на майбутніх дослідників ще чекають широкі можливості. Зокрема, настав час проаналізувати діяльність «УІЖ» у ширшому загальноісторіографічному контексті, порівняти цей спеціалізований український часопис з аналогами в інших країнах, визначити його місце не лише у вітчизняній, а й світовій історіографії в цілому.

«Український історичний журнал» вистояв і загартувався в умовах десталінізації історіографії в роки хрущовської відлиги, чергової хвилі деукраїнізації історичної науки на початку 1970-х рр. і фактичної її стагнації майже до середини 1980-х рр. Він витримав перевірку на міцність в добу перебудови (1985 – початок 1990-х рр.), яка торкнулася також ідеологічної та наукової сфер. Нові перспективи, що відкрилися перед історичною наукою в незалежній Україні щодо свободи інтелектуальної праці вчених, незабаром поставили її, а водночас і центральний друкований орган українських істориків, перед випробуваннями вже іншого ґатунку – часопис навчився виживати в умовах відсутності фінансової підтримки з боку держави, при цьому (як це не виглядає парадоксально) значно підвищився його фаховий рівень. Безперечним позитивом стала ліквідація диспропорції у висвітленні окремих періодів і тем української історії. Розширилася проблематика наукових досліджень, зміцнилася їх джерельна база, зросли теоретичний та методологічний рівні. Із забуття поверталися імена, якими по праву може пишатися національна історіографія. На сторінках журналу запанував плюралізм думок і поглядів. Часопис оперативно відгукувався на тематичні і методологічні новації, які почали з'являтися в науковій практиці, зробив вагомий внесок у розширення джерельної бази історичної науки, у формування історичної пам'яті української нації.

Видання «Українського історичного журналу», співпраця з ним завжди були і залишаються питанням честі і престижності для кожного українського іс-

торика-професіонала, а також провідної установи історичного профілю – Інституту історії України НАН України. Ми сьогодні вдячні колишнім головним редакторам часопису – Федору Павловичу Шевченку, Павлу Михайловичу Калениченку, Юрію Юрійовичу Кондуфору, Михайлу Васильовичу Ковалю, – різним за характером, стилем мислення та переконаннями вченим, які, проте, прагнули зробити журнал кращим, професійнішим, фундаментальнішим. Ми вдячні членам редакційного колективу часопису різних років, які чесно й самовіддано працювали над створенням позитивного іміджу єдиного в Україні фахового видання з історії.

На щире людську вдячність за свою подвижницьку працю заслуговує весь сьогоднішній склад наукової ради і редакційної колегії «Українського історичного журналу», його наукові редактори, автори електронної версії, завдяки якій матеріали часопису знайшли ширше читацьку аудиторію.

Без сумніву, за 50 років зроблено чимало. І про це треба знати, треба говорити. Однак ще важливіше зазирнути в день прийдешній, намалювати нові перспективи у діяльності редколегії, зупинитися на питаннях, які треба вирішувати. Так, несподіваним негативом для наповненості редакційного портфеля як із кількісного, так і якісного боків стало започаткування структурними підрозділами інституту низки тематичних наукових щорічників. Помітно зменшилася на сторінках видання питома вага публікацій теоретичного та методологічного характеру. Останнім часом практично дезактуалізувалося розгортання з ініціативи редколегії дискусій, проведення круглих столів із важливих фундаментальних проблем історичної науки, до яких би залучалося широке коло фахівців не лише з вітчизняних, а й зарубіжних наукових центрів. У часопису бракує ґрунтовних аналітичних оглядів, розгорнутих неформалізованих рецензій, які б спонукали до фахового обговорення порушеної у монографічному форматі проблематики.

В умовах процесу інтеграції української історичної науки у світовий історіографічний простір та переміщення ініціативи щодо студювання національного історичного процесу з діаспорних наукових центрів в академічні інституції України перед «Українським історичним журналом» постає нове важливе завдання – він повинен вийти за межі координатора історичних досліджень лише в національному масштабі та мобільно реагувати на запити й здобутки світового історичного співтовариства, оперативно знайомити з ними українських учених, водночас ширше залучати до співпраці іноземних дослідників, які працюють у сфері історіософії та методології історії.

Сьогодні «Український історичний журнал» відкритий для співробітництва з представниками будь-яких історичних шкіл і напрямів, прибічниками будь-яких наукових теорій і методик. Однак ми неодноразово наголошували й повторимо це ще раз: новаційність, постійний пошук, фундаментальність, прагнення до істини й бажання пізнати її – ось ті критерії та принципи, на яких повинна засновуватися робота редколегії. При цьому визначальними в доборі матеріалів для опублікування в часопису мають виступати лише їх самодостатність, новизна і високий науковий рівень. Редколегія і автори статей не повинні піддаватися спокусі збитися на дрібнотем'я, піти на поводу кон'юнктури або міфотворчості. Слід завжди пам'ятати, що «Український історичний журнал» створювався як речник української фундаментальної історичної науки. Таким він має залишатися й надалі. Водночас йому не слід відмовлятися і від своєї функції популяризатора досягнень української історичної думки в найширших суспільних верствах, що, однак, аж ніяк не повинно здійснюватися методами спрощення.

Журналу не можна втрачати своїх позицій в умовах зрослої конкурентності на видавничому ринку, який останніми роками почав інтенсивно заповнюватися різною за функціональним призначенням історичною періодикою. Тримати

руку на пульсі наукового життя, оперативно реагувати на виклики часу, завжди йти в авангарді національної історіографії, адекватно відображаючи її стан, та вміти не лише своєчасно вловлювати, а й певною мірою передбачати зародження нових віянь і тенденцій у світовій гуманітаристиці та оперативно імплантувати їх в історіографічний простір України – такими програмними засадами завжди має керуватися у своїй діяльності весь творчий колектив видання.

О.І.Гуржій, О.М.Донік*

«УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ»: ПІВСТОЛІТТЯ В НАУЦІ

Стаття присвячена ретроспективному огляду півстолітнього шляху, що його пройшов «Український історичний журнал» – провідне і тривалий час єдине видання історичного профілю в Україні.

Півстоліття тому в Україні побачив світ перший у повоєнний період науковий періодичний часопис з історичної проблематики – «Український історичний журнал», який повною мірою, як і загалом вітчизняна історична наука, відчув на собі всі складні, а часом і трагічні суспільно-політичні перипетії ХХ ст. Установлення тоталітарної комуністичної системи управління й панування «єдино вірної» марксистсько-ленінської ідеології, а також запекла боротьба радянської влади з «українським буржуазним націоналізмом» призвели до закриття у 1930-х рр. більшості видань історичного профілю. Масові репресії, переслідування та винищення інтелігенції, у тому числі й учених, надовго перервали концептуальний зв'язок із попереднім надбанням, науковими традиціями й цілими школами. Сумнозвісний радянський державний діяч Л.Каганович вимагав знищити ті тоненькі таємні нитки, що залишилися від М.Грушевського та його школи¹.

Однак уже на початку 1940-х рр. в Україні стала цілком очевидно нагальна потреба у фаховому періодичному часопису з історичної тематики. Це добре усвідомлювали тогочасні суспільствознавці. Історик держави й права, член-кореспондент АН УРСР С.Юшков² у доповідній записці до відділу пропаганди й агітації ЦК КП(б)У від 3 лютого 1943 р. зазначав, що громадськість уже давно говорить про необхідність видання історичного журналу («Тепер, коли завдання української історичної науки так ускладнилися, ці пропозиції необхідно втілити в життя»³).

Після розгляду записки вченого у відділі пропаганди й агітації ЦК КП(б)У його завідувач К.Литвин 17 березня того ж року надіслав листа директорові інституту проф. М.Петровському з проханням висловитися про доцільність видання спеціального журналу історичного спрямування. Незважаючи на те, що К.Литвин уважав поставлене питання вартим уваги, воно тоді так і не було вирішене позитивно. Крім того, М.Петровський мав сумніви щодо своєчасного надходження до редакції необхідних для публікування матеріалів (щоби часопис виходив регулярно).

* Гуржій Олександр Іванович – д-р іст. наук, професор, провід. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ, директор Всеукраїнської громадської організації «Український інститут воєнної історії» (Київ);

Донік Олександр Миколайович – канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ.